

Forma mentis înseamnă starea minții. A cărei minți? A individului? Nu aceea a unui singur individ, ci a unui număr suficient de mare de indivizi pentru a putea vorbi de o stare colectivă. Există așa ceva? Peste tot unde vedem că lumea se comportă la fel: un milion de tineri poartă simultan aceiași blugi, eventual rupți, lumea se supune modei, există mode intelectuale și filosofii la modă. *Forma minții* e deci un indicator bun pentru a explica de ce anumite cărți de filosofie au schimbat societatea și continuă să o influențeze cu fiecare nouă generație de cititori.

René Descartes

Despre sentimente

Introducere de Baruch Spinoza

Traducere, îngrijire de ediție și postfață de Lucian Pricop

EDITURA CARTEX

Concepția grafică a colecției: Sînziana Flonta

Lector: Ilie Barangă

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
DESCARTES, RENÉ

Despre sentimente / René Descartes; introd. de Baruch Spinoza ; trad. de Lucian Pricop ; postf. de Lucian Pricop -
București : Cartex, 2024
ISBN 978-606-9604-75-5

I. Baruch Spinoza (pref.)

II. Pricop, Lucian (trad., postf.)

Pentru comenzi și informații, vă rugăm să ne contactați la:

- Tel/fax: 021/323.41.30; 021/323.00.76
- Tel: 0745.069.898; 0729.951.763
- www.edituracartex.ro
- e-mail: comenzi@edituracartex.ro
- O.P. 4, C.P. 184, București

Cuprins

<i>Notă asupra ediției</i>	7
<i>Etica. Despre originea și natura afectelor,</i> Baruch Spinoza	11
<i>Despre sentimente,</i> René Descartes	15
Partea I. Despre sentimente în general și, cu acest prilej, despre întreaga natură a omului	17
Partea a II-a. Despre numărul și ordinea pasiunilor cu explicarea celor șase sentimente primitive	57
Partea a III-a. Despre sentimentele particulare.....	124
<i>Postfață</i> , Lucian Pricop	167

Baruch Spinoza**ETICA**

– fragmente –

Partea a treia

Despre originea și natura afectelor

Dintre cei care au scris despre afecte și despre felul de viață al oamenilor, mulți par a trata nu despre lucruri naturale, care urmează legile comune ale naturii, ci despre lucruri care se află în afară de natură. Mai mult chiar, ei par a concepe pe om în natură ca pe un stat în stat, pentru că ei cred că omul mai mult tulbură decât urmează ordinea naturii și că el are asupra acțiunilor sale o putere absolută, că nu e determinat decât de sine însuși. Apoi, ei nu explică neputința și nestatornicia omenească prin puterea obișnuită a naturii, ci prin nu știu ce viciu al naturii omenești, pe care de aceea o deplâng, o iau în râs, o disprețuiesc sau, cum se întâmplă deseori, o blestemă; iar cine știe să aducă vorbe de ocară într-un fel mai elocvent și mai iscusit neputința sufletului omenesc le pare celorlalți inspirat de zei. N-au lipsit totuși bărbați iluștri (mărturisim că datorăm mult muncii și iscusinței lor) care au scris numeroase lucruri de seamă despre felul just de viață și care au dat oamenilor sfaturi pline de înțelepciune. În schimb, după cât știm, ei n-au determinat natura și puterile afectelor, și nici ce poate sufletul, la rândul său, pentru a le stăpâni. În adevăr, știm că renumitul Descartes, deși a crezut și el că sufletul are o putere absolută asupra acțiunilor sale, a încercat să explice afectele omenești cu ajutorul cauzelor lor prime și totodată să arate calea pe care sufletul poate să ajungă la o putere absolută asupra afectelor.

Dar, după mine, el n-a arătat decât ascuțimea marelui său talent, cum voi dovedi la locul potrivit. Deocamdată, vreau să mă întorc la acei care preferă să blesteme sau să batjocorească afectele și acțiunile oamenilor, în loc să le înțeleagă. Acestora, desigur, li se va părea uimitor că m-am apucat să tratez după procedeul geometric despre viciile și neghiobiile oamenilor și că vreau să demonstrez cu certitudine rațională ceea ce ei proclamă că este contrar rațiunii zadarnic, absurd și îngrozitor.

Justificarea mea e aceasta: în natură nu se întâmplă nimic care să poată fi pus pe seama ei ca un viciu; căci natura este totdeauna aceeași, iar virtutea și puterea ei de a lucra este pretutindeni una și aceeași; adică legile și regulile potrivit cărora se întâmplă toate și trec de la o formă la alta sunt pretutindeni și totdeauna aceleași; și, prin urmare, calea pe care cunoaștem natura lucrurilor, oricare ar fi ele, trebuie să fie una și aceeași, anume legile și regulile universale ale naturii. Deci afectele de ură, mânie, invidie etc., privite în ele însele, decurg din aceeași necesitate și virtute a naturii ca și celelalte lucruri singulare; în consecință, anumite cauze prin care sunt explicate și au anumite proprietăți deopotrivă de vrednice de cunoașterea noastră, ca și proprietățile oricărui alt lucru, a cărui simplă privire ne încântă. Așadar, voi trata despre natura și puterile afectelor, ca și despre puterea noastră asupra lor, după aceeași metodă pe care am aplicat-o până aci, tratând despre Dumnezeu și despre suflet, și voi privi acțiunile și poftele omenești ca și cum ar fi vorba de linii, suprafețe și solide.

DEFINIȚII

I. Numesc cauză adecvată pe aceea al cărei efect poate fi perceput clar și distinct prin ea. Iar cauza al cărei efect nu poate fi cunoscut numai prin ea o numesc neadecvată sau parțială.

II. Spun că suntem activi, când se întâmplă ceva în noi sau în afară de noi și a cărui cauză adecvată suntem noi (adică def.

prec.) atunci când în noi sau în afară de noi urmează din propria noastră natură ceva care poate fi cunoscut clar și distinct numai prin aceasta. Dimpotrivă, spun că suntem pasivi când suntem numai în parte cauza a ceea ce se întâmplă în noi sau a ceea ce se întâmplă în noi sau a ceea ce urmează din natura noastră.

III. Prin afect înțeleg modificările corpului prin care puterea de a lucra a corpului însuși este mărită sau micșorată, ajutată sau înfrântă; la fel și ideile acestor afecțiuni.

Dacă, așadar, putem fi cauza adecvată a vreuneia dintre aceste modificări, atunci înțelegem prin afect o acțiune; altminteri, o pasiune. [...]

DEFINIȚIA GENERALĂ A AFECTELOR

Un afect, care se spune că este o pasiune a sufletului, este o idee confuză prin care sufletul afirmă o putere de a exista a corpului său sau a unei părți a acestuia, mai mare sau mai mică decât mai înainte și care, fiind dată, sufletului însuși este determinat să gândească mai mult la un lucru decât la altul.

Explicație: Spun, mai întâi, că un afect sau o pasiune a sufletului este o idee confuză. În adevăr, am arătat că sufletul este pasiv (vezi prop. III de aici) numai în măsura în care are idei neadecvate sau confuze. Spun, apoi, *prin care sufletul afirmă o putere de a exista a corpului său sau a unei părți a acestuia mai mare sau mai mică decât mai înainte*. Căci toate ideile pe care le avem despre corpuri arată mai mult starea actuală a corpului nostru (după cor. II al prop. XVI, P. II), deci natura corpului extern. Dar ideea care constituie forma unui afect trebuie să arate sau să exprime starea corpului sau a vreuneia dintre părțile sale prin aceea că puterea sa de a acționa sau forța sa de a exista este mărită sau micșorată, ajutată sau înfrântă. Trebuie totuși să se observe că atunci când spun: *o putere de a exista mai mare sau mai mică decât mai înainte*, eu nu înțeleg că sufletul compară starea prezentă a corpului cu cea trecută, ci înțeleg că

ideea care constituie forma afectului afirmă despre corp ceva care include în adevăr mai multă sau mai puțină realitate decât mai înainte. Și fiindcă esența sufletului constă în aceea (după prop. XI și XIII, P. II) că afirmă existența actuală a corpului său și fiindcă prin perfecție înțelegem însăși esența unui lucru, rezultă că sufletul trece de la o perfecție mai mare sau mai mică atunci când se întâmplă să afirme despre corpul său ori despre o parte a acestuia ceva care include mai multă sau mai puțină realitate decât mai înainte. Când deci am spus, mai sus, că puterea de a gândi a sufletului este mărită sau micșorată, n-am voit să înțeleg că sufletul și-a format despre corpul său sau despre o parte a acestuia o idee care exprimă mai multă sau mai puțină realitate decât afirmase despre corpul său. Căci superioritatea ideilor și puterea actuală de a gândi se apreciază după superioritatea obiectului. Am adăugat, în sfârșit: *și care idee, fiind dată, sufletul este determinat să gândească mai mult la un lucru decât la altul*, pentru ca, în afara bucuriei și a tristeții, pe care o explică prima parte a definiției, să exprim de asemenea și natura dorinței.

René Descartes

DESPRE SENTIMENTE

PARTEA I
DESPRE SENTIMENTE ÎN GENERAL ȘI, CU ACEST PRILEJ,
DESPRE ÎNTREAGA NATURĂ A OMULUI

*Art. 1. Ce este sentiment în raport cu un subiect este mereu
acțiune în raport cu oricare altul*

Nimic nu este mai nemulțumitor decât scrierile anticilor referitor la sentimente. Căci, deși este o materie a cărei cunoaștere a stârnit mereu mult interes și deși nu pare să fie dintre cele mai dificile, dat fiind că fiecare dintre noi trăiește în sinea lui sentimente, nu avem nevoie să luăm din alții vreo observație pentru a le descoperi natura, totuși ce ne-au lăsat ca învățătură anticii este atât de puțin și, în cea mai mare parte, atât de puțin credibil încât nu am vreo speranță de a mă apropia de adevăr decât îndepărtându-mă de cărările pe care le-au bătătorit aceștia. Tocmai de aceea voi fi nevoit să scriu aici ca și cum aș trata o temă de care nu s-a mai ocupat nimeni înainte. Iar pentru a începe, voi considera că tot ceea ce se face sau se întâmplă nou este, în general, numit de filosofi sentiment, în raport cu subiectul căruia i se întâmplă aceasta, și acțiune, în raport cu cel care îl provoacă. Așadar, deși cel care acționează și cel care suferă acțiunea sunt deseri foarte deosebiți, acțiunea și sentimentul rămân totdeauna același lucru, care poartă aceste două nume, din pricina faptului că există doi subiecți diferiți la care lucrul respectiv poate fi raportat.

Art. 2. Pentru a cunoaște sentimentele sufletului trebuie să facem deosebire între funcțiile sale și cele ale corpului

De asemenea, socot că noi nu observăm nicio cauză care să acționeze mai direct asupra sufletului nostru decât corpul cu care acesta este legat și că, prin urmare, trebuie să considerăm că ce este în suflet o pasiune este în general în corp o acțiune; ceea ce înseamnă că nu există o altă cale mai bună pentru a ajunge la cunoașterea sentimentelor noastre decât să examinăm deosebirea dintre suflet și corp¹, spre a cunoaște căruia din acestea trebuie să-i atribuim fiecare dintre funcțiile aflate în noi.

Art. 3. Regula care trebuie urmată în acest scop

Nu ne este prea dificil să facem acest lucru dacă ținem seama că tot ceea ce știm din experiență că este în noi și ceea ce vedem că poate, de asemenea, să se afle în corpuri neînsuflețite nu trebuie să fie atribuit decât corpului nostru și că, dimpotrivă, ceea ce este în noi și nu concepem în niciun mod că poate să aparțină unui corp trebuie atribuit sufletului nostru.

¹ Deosebirea corp-suflet vădește concepția dualistă a lui Descartes. Ideea centrală a dualismului cartezian e că mintea este imaterială și corpul material, deși sunt substanțe ontologice, care pot interacționa între ele. Originile dualismului metafizic sunt identificabile la anticii greci, însă versiunea curentă a dualismului trebuie atribuită lui Descartes. Acesta susținea că mintea este o substanță non-fizică, identificând-o cu conștiința de sine și separând-o de creier, „locașul” inteligenței.

Art. 4. Căldura și mișcările membrelor provin de la corp, iar gândurile de la suflet

Întrucât nu concepem nicidecum ca un corp să gândească în vreun fel oarecare, suntem îndreptățiți să credem că toate felurile de gânduri din noi aparțin sufletului. Și pentru că nu ne îndoim defel că există corpuri neînsuflețite care se pot mișca în tot atâtea și chiar în mai multe feluri decât corpurile noastre și care au sau tot atâta sau mai multă căldură decât corpurile noastre (ceea ce experiența ne arată în flacăra, care singură are mai multă căldură și mișcare decât oricare dintre membrele noastre), trebuie să credem că întreaga căldură și toate mișcările existente în noi, dat fiind că nu depind deloc de gândire, nu aparțin decât corpului.

Art. 5. Este o eroare să se creadă că sufletul conferă corpului mișcare și căldură

Prin acesta vom evita o eroare foarte mare în care mulți au căzut și care, după părerea mea, este principala cauză care ne-a împiedicat să dăm până acum o bună explicație sentimentelor și a altor lucruri care țin de suflet. Eroarea constă în faptul că, văzând că toate corpurile moarte sunt lipsite de căldură și apoi de mișcare, unii și-au închipuit că tocmai absența sufletului este cea care determină încetarea acestor mișcări și a căldurii. Și astfel s-a crezut, fără temei, că atât temperatura noastră naturală, cât și toate mișcările corpului nostru depind de suflet, în loc să se tragă concluzia contrară, cum că sufletul nu mai e prezent atunci când

murim, tocmai din pricină că această căldură încetează, iar organele care servesc la mișcarea corpului se descompun.

Art. 6. Care este deosebirea dintre un corp viu și unul mort

Pentru a evita deci această eroare, să luăm în considerare că moartea nu se produce niciodată prin absența sufletului, ci numai fiindcă vreuna din principalele părți ale corpului se degradează; și să admitem că și corpul unui om viu diferă de cel al unui om mort așa cum se deosebește un ceasornic sau un alt automat (adică o altă mașină care se mișcă de la sine), atunci când arcul este întors și are în sine principiul corporal al mișcărilor pentru care a fost realizat, cu tot ce se cere pentru acționarea sa, de același ceasornic sau de altă mașină atunci când s-a stricat, iar principiul mișcării sale a încetat să mai funcționeze.

Art. 7. Scurtă descriere a părților corpului și a unora dintre funcțiile sale

Pentru a face mai de înțeles acest lucru voi explica aici în puține cuvinte întregul mod de alcătuire a mașinii corpului nostru. Oricine știe acum că avem în noi o inimă, un creier, un stomac, mușchi, nervi, artere, vene și altele de felul acesta. De asemenea, e cunoscut că hrana pe care o mâncăm ajunge în stomac și în mațe, de unde sucii ei pătrunde în ficat și în toate venele, se amestecă cu sângele pe care îl conțin acestea și îi cresc astfel cantitatea. Acei care cunosc măcar din auzite ceva medicină știu de asemenea cum este

compusă inima și cum întregul sânge din vene poate să curgă ușor din vena cavă în partea dreaptă a inimii, trecând de acolo în plămân printr-un vas numit vena arterioasă², pentru ca apoi să se întoarcă din plămân în partea stângă a inimii prin vasul numit artera venoasă³ și, în sfârșit, să treacă de aici în artera cea mare⁴, ale cărei ramuri se răspândesc în tot corpul. Toți cei pe care nu i-a orbit cu desăvârșire autoritatea anticilor și care au dorit să deschidă ochii pentru a analiza opinia lui Hervaes⁵ referitoare la circulația sângelui nu se îndoiesc că toate venele și arterele corpului sunt precum niște mici râuri prin care sângele curge fără întrerupere, cu rapiditate, izvorând din cavitatea dreaptă a inimii prin vena arterioasă, ale cărei ramuri sunt răspândite în întreg plămânul și sunt unite cu acelea ale arterei venoase, prin care sângele trece din plămân în partea stângă a inimii; apoi, de aici, merge în marea arteră, ale cărei ramuri, răspândite prin tot restul corpului, sunt unite cu ramurile venei cave, care duc din nou același sânge în cavitatea dreaptă a inimii; astfel, cele două cavități sunt precum niște ecluze prin care trece tot sângele la fiecare ocol făcut de el prin corp. De asemenea, se știe că toate mișcările membrelor depind de mușchi și că aceștia sunt opuși unii altora în așa fel încât atunci când unul dintre ei se scurtează, el trage spre sine partea corpului de care este legat, ceea ce face să se lungească în același timp mușchiul care îi este opus; dacă apoi se întâmplă ca acesta

² În termeni medicali actuali, artera pulmonară.

³ Adică, venele pulmonare.

⁴ Este vorba despre artera aortă.

⁵ Medicul englez William Harvey (1578-1657), autor al lucrării *Despre mișcarea inimii și a sângelui la animale*, în care demonstrează că sângele se află într-o continuă mișcare circulară și într-un singur sens și că inima este motorul acestei mișcări.

din urmă să se scurteze, el face ca primul să se lungească și trage spre sine partea de care sunt legați amândoi. În sfârșit, este cunoscut că toate aceste mișcări ale mușchilor, la fel ca toate simțurile, depind de nervi, care sunt precum niște firicele sau ca niște mici tuburi, care vin toate de la creier și care, la fel ca acesta, conțin un fel de aer sau vânt foarte subtil care poartă numele de spirite animale.

Art. 8. Care este principiul tuturor acestor funcții

Totuși, nu se cunoaște îndeobște în ce mod contribuie aceste spirite animale și acești nervi la mișcări și la simțuri și nici care este principiul corporal care le face să funcționeze. De aceea, cu toate că am amintit câte ceva pe această temă în alte scrieri⁶, nu voi pregeta de a spune aici pe scurt că, atât timp cât trăim, în inima noastră se află o căldură permanentă, un fel de foc pe care îl întreține aici sângele din vene și că acest foc este principiul corporal al tuturor mișcărilor membrelor noastre⁷.

Art. 9. Cum se produce mișcarea inimii

Primul său efect este dilatarea sângelui care umple cavitățile inimii; din această cauză, sângele, având nevoie să ocupe un loc mai mare, trece impetuos din cavitatea dreaptă în vena arterioasă, iar din cavitatea stângă în marea arteră.

⁶ Descartes se referă la partea a V-a a *Discursului asupra metodei*.

⁷ În continuarea lui Aristotel și a lui Galen, Descartes crede că inima este centrala termică a organismului.

Apoi, când această dilatare încetează, un sânge nou pătrunde îndată din vena cavă în cavitatea dreaptă a inimii și din artera venoasă în cea stângă. Căci există la intrarea în aceste patru vase niște mici pielețe, astfel dispuse încât fac ca sângele să poată intra în inimă numai prin aceste din urmă două vase și să poată ieși numai prin celelalte două. Sângele nou care intră în inimă este apoi îndată rarefiat aici, în același fel ca precedentul. Tocmai în aceasta constă pulsul sau bătaia inimii și a arterelor; astfel că bătaia se repetă ori de câte ori intră în inimă un nou sânge. De asemenea, numai aceasta îi imprimă sângelui mișcarea sa și-l face să curgă neîncetat și foarte repede prin toate arterele și venele, ducând astfel căldura dobândită în inimă la toate celelalte părți ale corpului și le servește drept hrană.

Art. 10. Cum sunt spiritele animale produse în creier

Dar lucrul cel mai important în această privință este că toate părțile cele mai vii și mai subtile ale sângelui, pe care căldura le-a rarefiat în inimă, intră neîncetat și în mare cantitate în cavitățile creierului. Iar cauza pentru care ele merg acolo mai degrabă decât în orice altă parte este că tot sângele care iese din inimă prin marea arteră pornește în linie dreaptă spre acest loc, dar, neputând intra acolo în întregime, deoarece trecerile sunt toate foarte strâmte, numai părțile sale care sunt cele mai agitate și mai subtile trec acolo, în timp ce restul se răspândește în toate celelalte locuri ale corpului. Tocmai aceste părți foarte subtile ale sângelui alcătuiesc spiritele animale. Pentru aceasta ele nu au nevoie să fie supuse în creier vreunei alte modificări, în